

Prof. uczelni dr hab. Anna Klim-Klimaszewska
Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny
Instytut Pedagogiki
ul. Żytnia 39
08-110 Siedlce

Recenzja
rozprawy doktorskiej siostry mgr Marioli Marii Bach
pt. Budowanie świata wartości. Od innowacji do programu wychowania
przedszkolnego
przygotowanej pod kierunkiem siostry dr hab. Anny Walulik, prof. Ignatianium
oraz promotora pomocniczego dra Janusza Krysztofika

Recenzja została sporządzona w związku z Uchwałą nr 53/2021/2022 podjętą przez Radę ds. Stopni Naukowych Akademii Ignatianum z dnia 20 maja 2022 roku.

Uwagi wstępne

Głównym celem wychowania przedszkolnego jest rozwój dziecka. Jest on rozumiany całościowo, we wszystkich warstwach osobowości, a zadaniem przedszkola jest jego stymulowanie i ukierunkowywanie. Zgodnie z podstawą programową wychowania przedszkolnego, wartości, które wytyczają kierunek pracy z dziećmi, to radość, zdrowie, bezpieczeństwo, odkrywanie świata, kultura, tradycja, aktywność, samodzielność, twórczość, poczucie sprawstwa, serdeczność, życzliwość, szacunek, spotkanie z drugim człowiekiem, dobro, prawda, miłość, piękno. Przedszkole, jako instytucja celowo powołana do wychowania dzieci, ma za zadanie zapewnić ciągłość trwania tych wartości w społeczeństwie i zgodnie z nimi kształtować rozwój dzieci. Wartości nadają więc kierunek wychowaniu, wytyczając działania wychowawców i wychowanków.

Dla dziecka w wieku przedszkolnym świat wartości nie jest dostępny wprost. Uświadamianie dzieciom wartości to złożony i długotrwały proces, podlegający różnorodnym uwarunkowaniom. Wśród nich szczególne znaczenie mają: postawa nauczyciela, spójność wpływów wychowawczych z różnych środowisk oraz możliwości rozwojowe dzieci w wieku przedszkolnym. Działania przedszkola, ułatwiające dzieciom zrozumienie świata wartości, polegają na stwarzaniu okazji do gromadzenia doświadczeń, do zdobywania wiedzy oraz do spotkań z innymi ludźmi.

Praktyka pedagogiczna pokazuje, że nauczyciele niechętnie podejmują tematy związane z problematyką wartości. Dostępna literatura przedmiotu przedstawia to zagadnienie w sposób abstrakcyjny dla dzieci, co w praktyce utrudnia realizowanie problematyki aksjologicznej w przedszkolu.

W świetle powyższego Doktorantka podjęła trudne wyzwanie ukazania modelu edukacji do/dla wartości. Uzasadniając wybór tematu badań, jako jeden ze sposobów działania na rzecz budowania świata wartości, wskazała na „innowacje pedagogiczne, które odnoszą się do systemu edukacyjnego, a celem ich jest wspieranie rozwoju uczestników procesu nauczania i uczenia się”. (s. 8)

Podjęcie przez Doktorantkę badań należy uznać za zasadne zarówno dla teorii, jak i dla praktyki pedagogicznej, a szczególnie dla edukacji przedszkolnej. Należy tu wyrazić uznanie za odwagę w podjęciu tak trudnego tematu.

Ocena struktury pracy

Przedstawiona do oceny rozprawa doktorska liczy 305 stron wydruku komputerowego. Ma formę manuskryptu o układzie typowym dla tego typu opracowań. Na strukturę dysertacji składa się pięć rozdziałów podzielonych na podrozdziały: dwa o charakterze teoretycznym, jeden metodologiczny i dwa prezentujące wyniki badań. Strukturę pracy uzupełniają: wstęp, zakończenie, spis tabel i rycin oraz bibliografia.

Wstęp liczący 6 stron (s. 5-10) zawiera większość wymaganych elementów, w tym tło powstania koncepcji rozprawy, uzasadnienie wyboru tematu, cel pracy, omówienie konstrukcji pracy.

Rozdział pierwszy liczy 69 stron (s. 11-79). W trzech podrozdziałach Doktorantka przedstawiła podstawy refleksji aksjologicznej w pedagogice. W pierwszym podrozdziale uwagę skupiła na fenomenologicznej refleksji nad światem wartości, w drugim omówiła personalizm jako podstawę pedagogiki zorientowanej na wartości, zaś w trzecim podrozdziale przedstawiła problematykę aksjologii pedagogicznej. Podstawą rozważań tego rozdziału pierwszej Doktorantka uczyniła refleksję fenomenologiczną reprezentowaną przez Maxa Schellera, Romana Ingardena, Dietricha von Hilderbranda, Józefa Tischnera i Karola Wojtyły.

Liczący 48 stron (s. 80-127) rozdział drugi przedstawia rozważania dotyczące budowania świata wartości poprzez innowacje w przedszkolu. Zagadnieniu temu Doktorantka poświęciła pięć podrozdziałów. W pierwszym podrozdziale wyjaśnione zostały pojęcia dotyczące innowacji i innowacyjności oraz ich związki z kreatywnością i twórczością. W podrozdziale drugim znalazły się wybrane klasyfikacje innowacji pedagogicznych zaś w podrozdziale trzecim omówione zostały kompetencje proinnowacyjne w perspektywie aksjologicznej. Podrozdział czwarty rozdziału drugiego zawiera uwarunkowania prawne innowacji pedagogicznych w polskim systemie oświaty, natomiast podrozdział piąty nawiązuje do innowacji pedagogicznych realizowanych w Publicznym Przedszkolu Sióstr Nazaretanek w Krakowie.

W rozdziale trzecim, na 20 stronach (s. 128-147) przedstawione zostały założenia metodologiczne i procedury własnych badań empirycznych. W rozdziale tym zostały określone podstawowe elementy procesu badawczego: podmiot i przedmiot badań, cele i problemy badawcze, sposoby gromadzenia materiału badawczego. Każda z tych części została opisana w sposób jasny i przejrzysty, pokazuje drogę, jaką przeszła Doktorantka, aby osiągnąć zamierzony cel badawczy.

Rozdział czwarty, liczący 66 stron (s. 148-213) i trzy podrozdziały, zawiera refleksję nad doświadczaniem świata wartości. Opierając się na analizie proksymicznej i interpretacji zgromadzonego materiału badawczego, w treści protokołu autoetnografii Doktorantka wskazała uczestników badania i zachodzące pomiędzy nimi relacje. W kontekście wywiadów fokusowych i analizy dokumentów ukazała wartości i oczekiwania tych uczestników (podrozdział pierwszy). Analiza treści przygotowanej autoetnografii pozwoliła Doktorantce odkryć fenomenologiczną naturę wartości, których głównymi osiami aksjologicznymi jest dobro, prawda, piękno i miłość (podrozdział drugi). Myśl o potrzebie prowadzenia systematycznych działań sprzyjających budowaniu świata wartości, przewijająca się

w autoetnografii i dyskusjach fokusowych, stała się inspiracją do opracowania programu edukacji przedszkolnej w kontekście aksjologicznym. Przeprowadzona analiza proksemiczna pozwoliła sformułować przesłanki do jego budowy. Z analiz i interpretacji powstała koncepcja programu osadzonego w personalizmie chrześcijańskim (podrozdział trzeci).

Rozdział piąty obejmujący 62 strony (s. 214-276) to propozycja programu edukacji przedszkolnej „Razem w świecie wartości”, który ma służyć edukacji aksjologicznej i wychowaniu do wartości dzieci w wieku 3-6 lat. Jest efektem badań przeprowadzonych nad innowacjami i ich ewaluacją w Przedszkolu im. Świętej Rodziny w Krakowie oraz autoetnografią ówczesnej dyrektorki w świetle fenomenologicznej refleksji nad wartościami. Stanowi odpowiedź na postulat dotyczący systematycznego wprowadzania dziecka w świat wartości i rozwijania aksjologicznej sfery społeczności przedszkolnej.

Zakończenie rozprawy jest niewielkie, liczy bowiem niecałe dwie i pół strony (s. 276-278), ale należy przyznać, że Doktorantka zawarła w nim syntetyczne podsumowanie treści zawartych w poszczególnych rozdziałach i podrozdziałach.

Strukturę pracy uzupełnia spis tabel i rycin oraz bibliografia.

Baza źródłowa recenzowanej rozprawy jest bardzo duża, liczy 340 pozycji drukowanych, źródeł internetowych i aktów prawnych, w tym 27 w języku obcym. Doktorantka wykazała się znajomością najnowszej literatury przedmiotu, o czym świadczy 140 pozycji z ostatnich 10 lat (2012-2022). Ponadto praca zawiera 13 tabel i 5 rycin, które stanowią uzupełnienie dla prezentowanych treści. Ich liczba jest adekwatna do zamieszczonych informacji. Znajdują się we właściwych miejscach.

Podsumowując, struktura rozprawy jest logicznie poprawna i odpowiada jej tematowi. Praca została poprawnie i starannie opracowana, dowodzi dobrej znajomości badanej problematyki. Treści rozdziałów i podrozdziałów są adekwatne do ich tytułów i przyjętej struktury. Staranność w utrzymaniu właściwej struktury dysertacji sprzyja zrozumieniu jej treści oraz zaobserwowaniu zgodności z założeniami metodologicznymi.

Ocena metodologii badań własnych

Założenia metodologiczne rozprawy zostały zawarte w rozdziale trzecim zatytułowanym Metodologia badań empirycznych. Prowadzone przez Doktorantkę badania wpisują się w jakościową strategię badawczą, która wymaga zastosowania charakterystycznych dla niej sposobów gromadzenia, analizy i interpretacji danych. Zgodnie z wybraną procedurą badawczą Doktorantka prawidłowo określiła podmiot i przedmiot badań. Poprawnie sformułowała cel główny i na podstawie fenomenologicznych źródeł wartości i ich odniesienia do filozofii personalistycznej sformułowała cele szczegółowe: poznawczy, teoretyczny i praktyczny. Sformułowane przez Doktorantkę cele były podstawą do określenia problemów badawczych: problemu głównego i czterech problemów szczegółowych. Skuteczne przeprowadzenie badań naukowych wymaga, oprócz sformułowania problemów badawczych, także wysunięcia hipotez roboczych. Jednak Doktorantka zrezygnowała z formułowania hipotez na rzecz stwierdzenia: „sformułowane cele i problemy badawcze wymagają poszukiwań o charakterze fenomenologicznym. Opierają się one na istotowym spostrzeganiu rzeczywistości. Wartości mają naturę obiektywną i jednocześnie są pierwotnie dane w aktach emocjonalnych. Doświadczenie fenomenologiczne, dzięki redukcji fenomenologicznej, wpisuje się w sposób szczególny w inicjalny charakter budowania świata wartości. Wiek przedszkolny jest ostatnim okresem, w którym, bez specjalnych procedur medytacyjnych, redukcja fenomenologiczna jest możliwa.

Inicjalny etap oznacza, że jest to etap warunkujący możliwości dalszej edukacji aksjologicznej” (s. 134). A przecież rolą hipotezy nie jest ukierunkowanie procesu myślenia, lecz umożliwienie weryfikacji teorii.

Właściwie postawione hipotezy odgrywają bardzo ważną rolę w procesie poznania i rozwoju naukowego. Są podstawowym narzędziem służącym ustaleniu środków działania i zakresu postawionych problemów naukowych, służą odkrywaniu nowych faktów oraz badaniu powiązań między nimi, umożliwiają dołączanie nowo nabytej wiedzy do obecnie już zgromadzonej a także dobór empirycznych (mierzalnych) wskaźników i warunków służących do rozwiązania problemu. Doktorantka nie przedstawiła przesłanek metodologicznych, dlatego zrezygnowała z formułowania hipotez.

Zgodnie z przyjętą jakościową strategią badań za najbardziej adekwatne metody badań Doktorantka przyjęła autoetnografię, badania fokusowe przeprowadzone za pomocą zogniskowanych wywiadów narracyjnych i dyskusji fokusowych oraz dane zastane czyli dokumenty przedszkolne (statut przedszkola, roczne plany pracy, cykliczne plany pracy nauczycieli, zapisy w dziennikach zajęć, sprawozdania nauczycieli i dyrektora z działalności przedszkola, diagnoza osiągnięć dzieci, protokoły z rad pedagogicznych, fotografie oraz nagrania video. Zastosowane metody pozwoliły na zgromadzenie odpowiednich danych, którymi, zgodnie z założeniami metodologicznymi, były materiały o charakterze narracyjnym. W kolejnym etapie badań materiały te zostały poddane analizie proksemicznej i jakościowej analizie treści. W interpretacji tego, co wydarza się między dzieckiem a dorosłym w przestrzeni realizacji innowacji i ich znaczenia dla budowania świata wartości zastosowano zasady hermeneutyki pedagogicznej.

Reasumując, w recenzowanej pracy wykorzystano metodologię właściwą dla pedagogiki. Dobór procedury badawczej należy uznać za prawidłowy. Sformułowany główny problem badawczy jest spójny z zarysowanym przedmiotem badań, a problemy szczegółowe są udaną próbą doprecyzowania zakresu badań. Metody badawcze zostały trafnie dobrane. Opis i omówienie przebiegu badań oceniam wysoko. W zakresie metodologii praca odpowiada wymogom określonym dla rozpraw doktorskich.

Ocena merytoryczna

Problematyka rozprawy doktorskiej mieści się w dyscyplinie pedagogika. Dotyka ważnych dla pedagogiki przedszkolnej poszukiwań badawczych, wspierających działania praktyczne, pozwalające na wprowadzanie innowacji pedagogicznych do edukacji przedszkolnej w zakresie budowania świata wartości małego dziecka.

Treści zostały odpowiednio umieszczone w rozdziałach i podrozdziałach. Odpowiadają one tematowi określönemu w tytule pracy oraz w tytułach poszczególnych rozdziałów i podrozdziałów. Wszystkie części zostały przygotowane rzetelnie, z wykorzystaniem szerokiego wachlarza literatury specjalistycznej, zarówno polskiej, jak i obcojęzycznej.

Rozprawa stanowi dojrzałą analizę problematyki, która jest przykładem opisu rzadko występującym w piśmiennictwie krajowym. Dlatego przygotowanie w rozprawie dwóch rozbudowanych rozdziałów teoretycznych ma merytoryczne uzasadnienie.

Swoje analizy naukowe Doktorantka przeprowadziła w kontekście poszukiwań sposobu wprowadzania dziecka w wiek przedszkolnym w świat wartości. Przyjęta perspektywa badawcza pozwoliła na uwzględnienie innowacji pedagogicznych

w opracowaniu programu wychowania przedszkolnego. Ten aspekt stanowi istotny element rozważań naukowych, które zostały podjęte w recenzowanej dysertacji.

Duża liczba publikacji wskazana w bibliografii oznacza, że Autorka recenzowanej rozprawy dotarła do większości wartościowych pozycji, co pozwoliło na realizację badań i potwierdziło umiejętności Doktorantki w zakresie pozyskiwania, interpretowania i analizowania źródeł.

Na pozytywną ocenę pracy pod względem merytorycznym wpływa rzetelna i pogłębiona analiza źródeł – Doktorantka zamieściła w pracy 659 przypisów.

Ponadto Doktorantka ilustruje treści opracowanymi przez siebie tabelami i rycinami, które dobrze ilustrują przedstawiane treści. Wzbogacają one rozprawę doktorską oraz przyczyniają się do lepszego zrozumienia treści i przejrzystszego zestawiania ze sobą poszczególnych informacji. Stworzony na końcu pracy wykaz tabel i rycin ułatwia ich odnajdowanie bez konieczności przeszukiwania pracy.

Odpowiednio zastosowana procedura badawcza przyniosła, z naukowego punktu widzenia, właściwe rezultaty w postaci całościowego opracowania w zakresie podjętego problemu badawczego. Doktorantka zrealizowała założony cel poznawczy, teoretyczny i praktyczny.

Wielkim atutem recenzowanej dysertacji jest opracowany program. Spełnia on wszystkie wymagania stawiane programom kształcenia. Zawiera założenia programowe, cele, zasady, treści programowe, metody i formy realizacji programu oraz diagnozę gotowości szkolnej. Program jest zgodny z obowiązującą podstawą programową wychowania przedszkolnego. Uwzględnia integralny rozwój dzieci uczęszczających do przedszkoli katolickich. Jak pięknie napisała Doktorantka „stwarza on możliwość wychowania młodego człowieka w duchu chrześcijaństwa, które ma swoje źródło w Biblii i nauczaniu Kościoła. (...) Założenia programu i zawarte w nim treści mogą stanowić podstawę organizacji procesu edukacyjnego również w tych przedszkolach, w których wychowawcy przekonani są o słuszności promowania stylu życia opartego na wierze, nieprzemijających wartościach – prawdzie, dobru i pięknie oraz na prymacie wartości wyższych nad niższymi.” (s. 214) Zdecydowanie zgadzam się z tym stwierdzeniem.

Podsumowując należy stwierdzić, że pod względem merytorycznym praca spełnia wymagania stawiane rozprawom doktorskim.

Ocena strony formalnej

Rozprawa zawiera wszystkie niezbędne elementy opracowania naukowego: wstęp, opracowanie problematyki badawczej w świetle literatury przedmiotu, metodologiczne podstawy badań własnych, analizę wyników badań własnych, zakończenie, bibliografię, spis tabel i rycin. Napisana jest poprawnie stylistycznie, ortograficznie i gramatycznie. Wypowiedzi są komunikatywne, przejrzyste, jednoznaczne i spójne, użyte środki językowe są zgodne z celem, który Doktorantka planowała osiągnąć. Tekst cechuje się znajomością norm oraz poprawnością graficzną i edytorską. Bibliografia sporządzona poprawnie, dobór źródeł należy ocenić jako bardzo dobry pod względem formalnym.

Zapisy cytowanych pozycji są zgodne z normami bibliograficznymi. Konstrukcja przypisów w większości przypadków jest prawidłowa a ochodzenie przywoływanych treści udokumentowano rzetelnie. Ilość i rozmieszczenie przypisów są właściwe, co wskazuje, że Doktorantka opanowała ten element warsztatu pracy naukowej. Mam jednak tutaj pewne uwagi. Np. w przypisie 5 znajduje się źródło opracowania zbiorowego pod redakcją

H. Wrony-Polańskiej, M. Ledzińskiej i G. Rudkowskiej „W kręgu aksjologii i psychologii”, Kraków 2010. Takie podanie źródła przytaczanych treści nie jest prawidłowe, bowiem nie uwzględnia autora. Sprawia to, że dorobek naukowy autora przypisywany jest redaktorowi opracowania zbiorowego, w którym autor opublikował wyniki swoich badań. Rzetelność naukowa wymaga precyzji w tym zakresie.

W przypisach brak także jednolitości, co nie powinno mieć miejsca w pracy naukowej. Na przykład, w większości przypisów brak jest nazwy wydawnictwa, w nielicznych nazwa wydawnictwa została uwzględniona (s. 10, przypis 26, 27; s. 23, przypis 92). Podobnie nieścisłości występują w przypadku numerów czasopism. Na przykład w przypisie 1, s. 5 podany jest zapis 1986, 56/1, w przypisie 6, s. 6 widnieje zapis 2000, t. 36, nr 2, w przypisie 10, s. 6 widnieje zapis 2009, 4, a w przypisie 13, s. 7 widnieje zapis 2014, nr 55 (2).

W kilku miejscach występują nierówne akapity (np. s. 9, 17, 20, 50), podwójne odstępy (s. 10), niekonsekwentny zapis odniesienia do źródła pod tabelą 2.3 (s. 90).

Wątpliwości budzi także zapis cytowanej literatury w publikacji pod redakcją. Doktorantka używa litery „w” z dwukropkiem i w nawiasie kwadratowym [w:]. Jest to podwójne oznaczenie. Powinna być albo litera „w” z dwukropkiem – w: albo litera „w” w nawiasie kwadratowym – [w].

Ponadto w tytułach rozdziałów w treści rozprawy jest zapis: Rozdział 1 i tytuł rozdziału. W spisie treści brakuje słowa Rozdział. Dotyczy to tytułów wszystkich pięciu rozdziałów.

Podsumowując ocenę strony formalnej należy stwierdzić, że pod względem edycyjnym występują pewne niedociągnięcia, jednak pod względem estetycznym praca jest na wysokim poziomie. Powyższe uwagi negatywne nie wpływają na obniżenie wartości merytorycznej i poznawczej recenzowanej rozprawy.

Konkluzja

Pomimo pojawienia się w niniejszej recenzji pewnych uwag krytycznych należy stwierdzić, iż rozprawa doktorska siostry mgr Marioli Marii Bach pt. Budowanie świata wartości. Od innowacji do programu wychowania przedszkolnego, jest opracowaniem bardzo aktualnym, ukazującym rozwiązanie oryginalnego problemu naukowego. Niesie ze sobą znaczące wartości poznawcze z zakresu pedagogiki przedszkolnej.

Doktorantka wykazała się niezbędną wiedzą oraz kompetencjami wymaganymi od pretendenta do stopnia naukowego doktora, tj. kompetencjami w zakresie prowadzenia badań naukowych oraz rozwiązywania problemów badawczych w dyscyplinie pedagogika.

Przedmiotem i treścią badań oraz zastosowanymi metodami badawczymi recenzowana dysertacja wpisuje się w dyscyplinę pedagogika.

Oceniana rozprawa doktorska to dzieło naukowe, które spełnia wymagania stawiane rozprawom doktorskim, określone w Ustawie z dnia 3 lipca 2018 r. Przepisy wprowadzające ustawę – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz.U. z 2018 r., poz. 1669).

W związku z powyższym wnioskuję o dopuszczenie siostry mgr Marioli Marii Bach do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Anna Elina Klimowicz

Siedlce, 15.07.2022